

NÉPIRTÁS BURUNDIBAN: 1972

BIEDERMANN ZSUZSÁNNA

„Mit jelent hutunak vagy tutszinak lenni?
Már nem jelenti azt, hogy bantu vagy hamita vagy, szolga vagy úr!
Azt jelenti, emlékszel ki ölt meg egy hozzád közel állót tizenöt éve
vagy elgondolkodsz, ki fogja megölni a gyermekedet tíz év múlva...”
(Chrétien, 2003)

Az Afrikai Nagy Tavak régió első népirtása a huszadik században Burundiban történt huszonkét évvel a hatalmas sajtóvisszhangot kapott ruandai népirtás előtt. 1972 májusától júliusáig mintegy 200000 és 300000 közötti (Lemarchand, 2009) hutu vesztette életét a nagyrészt tutszi hadsereg vezette erőszakos cselekményekben, amelyek egy tavaszi hutu felkelés aránytalan leveréséhez kapcsolódtak.

Ezt a népirtást Burundi kormánya még napjainkban sem ismeri el, valamint a Nyugat is hajlamos megfélekedezni róla, de a régió dinamikájának megértése szempontjából kulcsfontosságú a tárgyalása. Ez az erőszakhullám beleégett a hutu kollektív emlékezetbe, és nem csak Burundi, hanem a környező országok hutu menekültjei révén számos szomszédos ország folyamataira hosszú távú hatást gyakorolt.

Az 1972-es események sajtóvisszhangja elenyésző volt. Kevés a hiteles tudósítás, mert csak néhány újságíró tartózkodott ekkoriban Burundiban, és tőlük is megtagadták a belépést az ország bizonyos belső területeire.

A kormány hivatalos álláspontja szerint Burundiban 1972-ben nem történt népirtás. René Lemarchand francia történész, aki már a hetvenes években is foglalkozott Burundival, „kiszámított amnéziának” nevezi a kormány hozzáállását a kérdéshez. Az egyetlen népirtás, amelyet a hivatalos álláspont megemlít, a Melchior Ndadaye elnök elleni sikeres merényletnek kapcsolódó erőszakhullám, amikor tutszik több ezer hutut gyilkoltak meg 1993-ban. (Ezt azonban dimenzióiban össze sem lehet hasonlítani az 1972-es erőszakhullámmal). Az 1972-es eseményeket általános hallgatás övezi, de biztosan tudható (Kiraranganiya, 1985), hogy az áldozatok túlnyomó része a hutu népcsoporthoz tartozott. Az elkövetők pedig nagyrészt a tutszik közül kerültek ki. A burundi kormány soha nem rendelt el komolyabb nyomozást az ügyben, így napjainkban is rendkívül kevés információ áll rendelkezésre a szervezők személyét, a lebonyolítást, a körülményeket illetően.

A népirtásról szóló források gyakran nem objektívek. Ha a hetvenes években valaki az atrocitásokról szóló beszámolókhöz vagy tanúvallomásokhoz akart jutni, csak a kormány hivatalos forrásaira támaszkodhatott. (Lemarchand, 2009) A történetírásán belül is megfigyelhető egy etnikai törésvonal: a tutszi történészek gyakran úgy vélekednek, hogy a hutu felkelők is népirtó szándékról tettek tanúbizonyságot, jogos haragot kiváltva a hadsereg részéről. A hutu elbeszélők általában azt állítják, hogy a kormányellenes hutu felkelést maga a kormány provokálta ki, hogy utána a régóta tervezett népirtással válaszolhasson rá. (Nsanze, 2003)

Az erőszakhullám az ország déli részén kitört hutu felkelés miatt robbant ki, amely több ezer tutszi civil áldozatot követelt. A hutu civilek fizikai megsemmisítését az esetek többségében az ország hadserege követte el, karöltve a kormánypárt fiatal aktivistáival. Az atrocitások súlyosságára utal, hogy 1972-ben több tízezer hutu férfi, asszony és gyermek menekült el a környező országokba menedéket keresni.

A népirtás súlyos hosszú távú következményekkel járt Burundira nézve, teljesen átrajzolta az ország etnikai térképét. A tanult hutu elit eltüntetésével tutszi etnokrácia vette kezdetét, amelyet tutszi hadsereg védett. Ruandával ellentétben, Burundiában az elkövetők viszonylag hosszú időre elérték, amit akartak: a népirtást követő mintegy húsz évben az adminisztráció, a kulcspozíciók a kormányban, a hadsereg és a gazdaság tutszi kezekbe került. Ezzel párhuzamosan azonban a hutu menekültek körében rendkívüli tutszi-ellenesség alakult ki, és a népirtás öröksége mai napig érzékelhető nyomot hagyott a hutu kollektív emlékezetben.

Történelmi háttér

A burundi társadalom alkotóelemei: körülbelül 85 százalékban hutuk, mintegy 14 százalékban tutszik, és a társadalom egy százalékát alkotja a twa népesség. Negyedik csoportként tekint magára a kiterjedt királyi család, akik ganwának tartják magukat (bár az Alkotmány nem ismeri el, hogy külön csoportot alkotnának). A különböző etnikai csoportok (maguk a burundi lakosok is így utalnak a hovatartozásukra) eredetét tekintve számos mendemonda kering: a köztudatban egy meglehetősen egyszerű változat vert gyökeret. Ennek lényege, hogy Burundi első lakói a pigmeus twa-k voltak, akik vadászatból tartották fenn magukat, ezután érkeztek a hutuk, akik földműveléssel foglalkoztak, majd végül a valószínűleg hamita eredetű (talán Afrika szarva tájáról érkező), marhapásztor- és marhatulajdonos tutszik települtek le ezen a területen. Az eredetmítoszokra nincs biológiai, nyelvi vagy archeológiai bizonyíték, de cáfolat sincs. Az etnikai csoportok földrajzi eloszlása nem egyenletes: az országnak van néhány területe, ahol a tutszik élnek többségben (Mwaro), míg máshol elenyésző kisebbségben fordulnak csak elő (Cibitoke, Bubanza).

„A népirtás súlyos hosszú távú következményekkel járt Burundi-ra nézve, teljesen átrajzolta az ország etnikai térképét.”

A hutuk és tutszik évszázadokig éltek ugyanazokon a területeken, ugyanazt a nyelvet beszélve, ugyanazt az Istent és királyt tisztelve, ha nem is konfliktusok nélkül, de viszonylag stabil társadalmi struktúrában. Az esetleges konfliktusok nem etnikai, hanem klán alapúak voltak (az etnikai hovatartozásnál sokkal nagyobb jelentősége volt a klánnak), és rendezésüket segítette a bashingantahe (idősek tanácsa) intézménye. A társadalmi rétegződés is klánokon alapult. A Muramvyaból, északról származó tutszik (Banyaruguru)¹ például magasabb rendűnek tartották magukat a délről, Bururiból való tutszikhál (Bahima vagy tutszi-hima). Ez a klánok szerinti tagozódás később éles politikai harcok forrásává vált.

A tutszik tehetősebbek lévén saját tehéncsordáikat legeltették, a szegényebb hutuk vagy a tutszikhál dolgoztak, vagy földet műveltek. Napjainkban azonban ez már nem ilyen egyértelmű, mert sok hutu előrelépett a társadalmi ranglétrán és marhatulajdonos lett, és ma már számos földműves tutszival is találkozhatunk. A burundi társadalomban azonban meggyökeresedett az a nézet, hogy a tutszik gazdagabbak és marhatulajdonosok, a hutuk pedig szegényebb földművesek. Pedig az etnikai „státusz” sem számított merev kategóriának: ha egy hutunak sok tehene volt, tutszivá léphetett elő, erre még külön szó is van: kwihutura. (Watt, 2008)

A másik leegyszerűsítés, ami széles körben elterjedt, de ma már nem általános: a tutszik és ganwák magasak, bőrszínük világosabb és hosszú orruk van. Ezzel szemben a hutuk alacsonyak, köpcösek, sötét bőrűek és széles, lapos az orruk. Az évszázadok óta gyakori vegyesházasságok miatt a külső alapján nem lehet biztosan megállapítani, hogy ki melyik népcsoporthoz tartozik. Hogy egy illusztris példát említsünk: Michel Micombero, Burundi elnöke 1966-tól 1976-ig, külseje hutu, ő azonban tutszi.² A burundi társadalom férfiközpontú, így például ha valakinek az édesapja hutu, akkor a gyermek is hutunak minősül, hiába hasonlít jobban tutszi édesanyjára. (Watt, 2008)

Burundi először német, majd belga gyarmat volt. 1962-ben nyerte el függetlenségét. (Tarrósy, 2011) Amikor Burundi függetlenné vált, alkotmányos monarchia volt az államforma, ahol a királyra (mwami) Isten megtestesüléseként tekintettek. A király meglehetősen stabil és összetartó társadalom felett uralkodott, a kormány pedig vegyes ganwa, hutu és tutszi elemekből állt. (Lemarchand, 1970) A királyi ganwák is igyekeztek minél több támogatót szerezni mindkét etnikai csoportból, így a kialakult érdekcsoportokban általában vegyesen fordultak elő hutuk és tutszik. A függetlenség elnyerése után kerültek először napirendre az etnikai alapú feszültségek politikai téren- ennek oka pedig főként a ruandai forradalom (1959-61)³ volt. (T. Horváth Attila, 2004)

A ruandai hutu köztársaság kikiáltása számos ambiciózus burundi hutu politikus merített erőt a szomszédos, számos szempontból hasonló országban lezajlott változásokból. Sokuk számára Ruanda egyfajta modellt, jövőképet jelentett. Ezzel szemben a legtöbb tutszi éppen ennek ellenkezőjét érezte: ők mindenáron el akarták kerülni a ruandai köztársasághoz hasonló fordulatot Burundiában. Mindkét fél képzeletét fel-tüzelték a Ruandából tízezérel érkező tutszi menekültek, akiknek beszámolóí élnék képet festettek a hutu forradalom borzalmairól.

▲ *Michel Micombero (balra fehérben) kezet fog egy hivatalnokkal.*
Forrás: www.iwacu-burundi.org

A hutu-tutszi feszültségek elmérgesedésében fordulópontot jelentettek az első független választások 1965-ben. A választások során a hutuk elsöprő győzelmet arattak. Azonban a király hutu miniszterelnök kinevezése helyett a királyi származású, a királyi udvar protezsáltjaként elhíresült ganwa Bihumuganit ültette a miniszterelnöki székbe. A hutu elit kismizmizettnek érezte magát, és agresszívan reagált. 1965. október 18-án puccsot indítottak a királyi palota ellen, erre a király elhagyta az országot, és sosem tért vissza. Válaszul a hadsereg és rendőrség tutszi egységei letartóztattak és kivégeztek 86 vezető hutu politikust és katonai tisztviselőt. 1969-ben is volt egy állítólagos hutu összeesküvés, amikor 70 hutut tartóztattak le, és közülük huszonötöt halálra is ítélték. (Lemarchand, 2009)

A fenti esetek hatására a még életben maradt hutu politikusokban egyre erősödött az érzés, hogy az erőszakra csak erőszakkal lehet válaszolni. A hutuk kizárása a kormány és a civil szféra fontosabb pozícióiból, valamint a hadsereg magasabb beosztásaiból egyre nagyobb elégedetlenséget keltett. Különösen kézzelfogható volt ez az elégedetlenség a hutu egyetemisták körében.

Az 1972-es népiirtást megelőző időszakban Burundiban eluralkodott a káosz. A különféle tutszi klánok egymásnak estek. A tutszi-hima és tutszi-banyaraguru klánok folyamatosan egymás ellen áskálódtak, a politikai színtér különféle összeesküvésektől volt hangos. A *Le Soir* c. belga napilap már 1967 szeptemberében írt a növekvő feszültségekről: „...a tutszik elvesztek az intrikákban...a hutuk ezért elkezdtek próbálkozni a hatalmi helyzet megváltoztatásával. Bujumbura környékén három tutszi házat is felgyújtották...Hutu minisztereket tartóztattak le, de a hutuk már megint készülnek valamire...Veszélyes, mert a hutuknak nincsenek vezetőik, a tutszik nagyon

jelentős befolyással bírnak, és az ő oldalukon áll a hadsereg. De a dolog a levegőben lóg. Készülhetünk egy komolyabb lázadásra, vagy akár általános felkelésre is.” (Le Soir, 1967)

Az intrikák hatására Michel Micombero miniszterelnök, aki szűk környezetének nagy részével együtt a Hima klánhoz tartozott, elrendelte jónéhány Banyaruguru politikus letartóztatását és bíróság elé állítását. A hutu felkelés többek között azért éppen 1972 tavaszán lángolt fel, mert a hutuk saját javukra akarták fordítani a tutszi megosztottságot. A közös ellenség támadásának hírére azonban villámgyorsan összekovácsolódott a tutszi elit.

A felkelés

1972. április 29-én Burundi déli részén Rumonge és Nyanza-Lac városában rendkívül erőszakos, hutuk vezette felkelés tört ki. Kiraranganiya 1985-ben publikált „Az igazság Burundiról” című művében hutu egyetemistáknak tulajdonítja a hutu felkelés kiobbantását. (Kiraranganiya, 1985) A hozzájuk csatlakozó hutu többség a tutszi politikai megosztottságot vissza nem térő lehetőségnek tartotta a hatalom átvételére.

A szemtanúk szerint a hutuk válogatás nélkül gyilkolták meg a tutszi civileket, de azokat a hutukat is, akik nem voltak hajlandók csatlakozni hozzájuk. Ezek a megmozdulások mintegy 2-3000 tutszi életét követelték. A felkelők időközben Vyanda közelében kikiáltották a „République de Martyazo” (Martyazo Köztársaság) megszületését.

A katonaság egy hét múlva beavatkozott és véget vetett a lázadásnak. Utólag nehéz megállapítani, hogy pontosan hányan is lehettek a felkelők. A kormány későbbi állítása szerint mintegy huszonezren voltak, ez azonban szakértők egybehangzó állítása szerint túlzás. Egy a burundi hadseregnek dolgozó francia helikopterpilóta becslése szerint a felkelők körülbelül ezren lehettek. (Hoyt, 1972) René Lemarchand francia szakértő maximum néhány ezerre teszi a felkelők számát.

A kormány válasza aránytalanul brutális volt. Miután május 30-án Michel Micombero miniszterelnök hadiállapotot hirdetett, azonnali katonai segítséget kért a zairei Mobutu elnöktől. Míg a zairei haderő tartotta a frontot a fővárosban, a burundi hadsereg vidékre vonult a „felkelés leverése” érdekében.

Azonban májusra már nem maradt semmilyen felkelés, a kormány hutu civilek tömeges meggyilkolásával akarta megszilárdítani a tutszi hatalmat. A hadjárat augusztusig zajlott megállíthatatlanul. Ekkorra az összes tanult hutu vagy halott volt, vagy elmenekült az országból.

A halottak számát nagyon nehéz ennyi idő távlatából, pontos dokumentáció és beszámolók híján megbecsülni. A kormány eleinte tizenötezer áldozatról beszélt, míg a hutuk 300000-re teszik ugyanezt a számot. Napjainkban konzervatív becslések szerint is 100-150000 közötti áldozatot említenek. Kiraranganiya,⁴ aki tutszi, könyvében azt állítja, hogy a 3,5 milliós akkori lakosság több mint tíz százaléka áldozatul esett az erőszakhullámnak. (Kiraranganiya, 1985)

Miért is nevezhető népirtásnak, ami Burundiban történt 1972-ben? Egy etnikai csoport tagjait megölték, a csoport teljes vagy részleges kiirtása céljából. A speciá-

lis szándékról, a dolus specialisról árulkodik az erőszakhullám szisztematikus, tervezett jellege, egész országra és a társadalom minden szegmensére (hadsereg, egyház, oktatás, állami szervek) kiterjedő végrehajtás. Szintén racionális „programra” utal az áldozatok tudatos megválasztása, hiszen országszerte „csak” az értelmiségi, tanult hutukat végezték ki (az más kérdés, hogy egy középiskolai tanuló hogyan számíthat értelmiséginek, de ahogy a hutu definíciója, a „tanult” hutu definíciója is egyre radikálisabb jelleget öltött, illetve régióként változott a népirtás kibontakozása során).

A hutu entellektüelek általában azt állítják, hogy a kormány „megrendezte” az 1972 áprilisi felkelést, hogy megfelelő ürügye legyen az ú.n. Simbananiye-terv végrehajtására. Artémon Simbananiye volt a külügyminiszter a genocídium idején. A hutu érvelés lényege, hogy a hutukat provokálták, a provokáció végső célja pedig az volt, hogy a felkelés ürügyén egyszer és mindenkorra megszabadítsák az országot a hutu veszélytől. A szándékos provokációra semmilyen bizonyíték nincs, az viszont valóban nyilvánvaló, hogy a tanult hutu áldozatok személyének megválasztása tudatos döntés eredménye. Simbananiye a tervezésben valószínűleg együttműködött a bel- és igazságügyminiszter Albert Shiburával és az uralmon lévő Union Pour le Progrès National (UPRONA, Unió a Nemzeti Fejlődésért) párt főtítkárával, André Yandával. Shibura és Yanda mindketten kulcspozíciót töltek be a hadseregben. Szintén fontos szerepet játszott a katonai tervezésben Joseph Rwuri, az elnök katonai tanácsadója, illetve Thomas Ndabememye vezérkari főnök.

Minden tanult hutu megölésével vagy elűldözésével a belátható jövőben gyakorlatilag megszűnt egy következő hutu felkelés veszélye. A hutu értelmiséghez tartozónak tekintették a közszolgákat, egyetemi hallgatókat, de bizonyos esetekben az iskolás gyerekeket is. Ahogy Jeremy Greenland beszámolt róla: „A kormányzati rádióadó arra biztatta az embereket, hogy „vadásszák le a pitont a fűben”, amelyet a tutszik úgy értelmeztek, hogy öljenek meg minden tanult hutut, a középiskolás, de néha az általános iskolás szintig. A hadsereg alakulatai elkobozták a kereskedők teherautóit és egyéb járműveket, odahajtottak az iskolák elé és egész csoportnyi gyereket vittek el egyszerre. A tutszik listát készítettek hutu osztálytársaikról, hogy megkönnyítsék az azonosításukat.” (Greenland, 1976) Sokszor a legkegyetlenebb jelenetek éppen az egyetemeken és középiskolákban zajlottak. A tutszik sokszor fizikailag bántalmazták hutu származású osztálytársaikat, gyakran akár halálos sérüléseket is okozva. „Hivatalos” színezetet adott a bántalmazásoknak, amikor a hadsereg teherautókon megérkezett és név szerint szólította majd elszállította a hutu tanulókat.

Bujumburában, Gitegában és Ngoziban minden hutu közszolgát, sofőrt, irodai dolgozót, betanított munkást felsorakoztattak, elvitték a legközelebbi börtönbe és vagy lelőtték vagy addig verték őket, míg meghaltak. Csak Bujumburában mintegy négyezer hutut vittek teherautókon tömegsírjukhoz. (Lemarchand, 2009)

Ezt a sok embert kívánó feladatot a hadsereg nem egyedül végezte, segítségükre volt az Uprona kormánypárt ifjúsági szárnya, a különösen erőszakos Jeunesses Révolutionnaires Rwagasore (Rwagasore Forradalmi Ifjúság). A hutuk elleni genocídiumban való aktív részvételhez először meg kellett semmisíteni a JRR hutu tag-

ságát (több száz fiatal), erre a népirtás kezdetén sor is került. A JRR eleinte csak segédkezett a hadseregnek délen, azonban ahogy az atrocitások elérték az északi országrészt, a JRR egyre nagyobb önállóságot mutatott. Saját döntéseik alapján hutuk ezreit állították elő, tartóztatták le. Bujumbura börtönében számos tömeges kivégzést a JRR hajtott végre. Bizonyos források szerint az északon zajló atrocitásokba a tutszi menekülttáborokban élők is besegítettek (akik az 1959-62 között zajló hutu forradalom idején hagyták el Ruandát), de hogy milyen mértékben, arról nincs adat. (Lemarchand, 2009)

Az emberölésben természetesen a Burundiban élő tutszi civil lakosság is aktívan részt vett. Hiba lenne azonban azt gondolni, hogy minden tutszi önszántából csatlakozott a népirtás elkövetőjéhez vagy a csendes szemlélőkhöz. Michael Hoyt, az amerikai nagykövetség első megbízottja 1972-ben így fogalmazott május 27-i sürgönyében: *„Megbízható jelentéseink vannak, hogy tutszikat, akik követelik az erőszak leállítását, mert túl messzire ment, letartóztatnak és azonnal kivégeznek.”* (Hoyt, 1972)

A felelősséget tehát nem lehet minden tutszi lakosra kiterjeszteni. Maga Boniface Kiraranganiya, Az Igazság Burundiról c. könyv tutszi szerzője is átállt például a hutuk oldalára. (Kiraranganiya, 1985) Sok tutszi azonban az életével fizetett a hutuk védelmezéséért. De ugyanez igaz azokra a hutukra is, akik a felkelés kezdetén tutszi sorstársaikat rejtegették. A népirtás elkövetői nagyrészt a hadsereg és a JRR voltak. Ha nem tudtak elegendő létszámban megjelenni valahol, akkor fegyvereket és ölésre buzdító parancsokat osztogattak a helyi tutszi férfi lakosságnak. Ahogy Lemarchand fogalmaz, a félelem légkörében szinte minden tutszi lakos állampolgári kötelességévé vált, hogy hutukat öljön. (Lemarchand, 2009: 129) Hoyt sürgönyei (Hoyt, 1972) remek képet festenek erről a hátborzongató hangulatról: *„Nincs haladék, nincs megállás. Nyilvánvaló népirtás folyik. Egyik letartóztatás a másik után.”* (május 26.) *„A hutuk likvidálása folyik tovább. A katolikus misszionáriusok egyre inkább undorodnak. Naponta hallunk olyan történeteket, amelyeket csak betegnek nevezhetek: sok hutut élve égetnek el. Az egyik forrásom 1400-1500-ra teszi a férfi halálos áldozatok számát csak a Rutovu környéki megtorlásokban. A legkíméletesebb kivégzési mód a kötőrő kalapács használata. Mwaro és Bukirasaz között a hadsereg megölte a hutu férfiakat, a tutszi civilek pedig megölték a gyerekeket és a nőket. A halálozás ezekben mérhető.”* (június 10.) *„A tutszi megtorlás háborítatlanul folytatódik az ország belsejében, de valamennyit csillapodott Bujumburában. Északon a hutuk azonnal elrejtőznek, ha bármilyen jármű érkezik, átható félelmet mutatva.”* (július 11.) *„A július 14-ét követő két napon három új árkot tömtek tele hutu holttestekkel a Bujumbura reptér közelében. A hét folyamán folytatódtak a letartóztatások Bujumburában, a város körüli hegyekben, a Ngozi régióban és Közép-Burundiban”* (július 21.) *„A hutuk elleni elnyomás nem csak a meggyilkolásukat jelenti. Ez egy kísérlet, hogy*

„Minden tanult hutu megölésével vagy elüldözésével a belátható jövőben gyakorlatilag megszűnt egy következő hutu felkelés veszélye.”

megtagadják tőlük a munka, tulajdonlás, oktatás és úgy általában a fejlődés lehetőségét.” (július 25.)

Boniface Kiraranganiya így jellemezte a népirtást: „*A téboly kitörése volt ez, a legeklatánsabb példa arra, hogy mire képes az ember, ha a hatalma lehetővé tesz bármit, amikor nincs semmiféle kötelezettsége, hogy uralkodjon pusztító ösztönein.*” (Kiraranganiya, 1985: 25)

Az erőszakhullám a társadalom minden részére kiterjedt, nem kímélte a hadsereget, de az egyházat sem. Hoyt a hadseregen belüli tisztogatásokról is hüen beszámolt: „*A hutuk kivégzése miatti halálozási arány nőtt a hadseregben. Mostanában megjelent belga becslések ötszázra teszik a halottak számát, Mintegy 150 hutut végeztek ki május 22-én éjszaka, 41-et 27-én éjszaka. A hutu definíciója mindenesetre megváltozott. Most már egyetlen nagyszülő is elegendő ahhoz, hogy egy katonát hutunak bélyegezzenek. Ha ezt a meghatározást használjuk, akkor a hadseregben mintegy száz hutu volt még életben május 23-án.*” (Kiraranganiya, 1985: 2)

Az ellenségeskedés oka számos esetben személyes ellenségeskedés, vagy anyagi haszonszerzés volt. Az elhunyt anyagi javainak megszerzése erőteljesen motiválta a civil lakosságot az atrocitásokban való aktív részvételre. Greenland állítása szerint „*Számos esetben a bútorokat elvitték a letartóztatott hutuk házából, az özvegyek és árvák a padlón ültek. A gazdagabb hutuk autója és teherautója azok tulajdonává vált, akik letartóztatták őket.*” (Greenland, 1976: 122)

Biztos, hogy a tutszik közül sokan túlélésükre nézve halálos és azonnali fenyegetésként élték meg az áprilisban kirobbant hutu felkelést. Ők támogatták a hutu elit gyökeres eltávolítását, mert úgy látták, hogy ez a végleges megoldás alkalmas csak a halálos veszély elhárítására.

A nemzetközi közösség reakciója

Burundiban néhány hét alatt emberek százezreit ölték meg módszeresen. A tragédia kolosszális mérete ellenére Európa és Amerika csendes maradt. Sokak számára Burundi túlságosan marginális szerepet töltött be Afrikában, mások a megbízható információk hiánya miatt nem emelték fel a hangjukat. Számos szakértő és politikus egyszerűen az ország belső ügyének tekintette a vérontást, voltak, akik azt állították, hogy az atrocitások súlyosságának felelőletével csak a Dél-Afrikára irányuló figyelmet akarják elterelni. A következőkben a nemzetközi közösség érintett tagállamainak, valamint az Egyesült Nemzetek Szervezetének és az Afrikai Egység-szervezetnek a válságra adott válaszát tekintjük át, részletesen kitérve arra, hogy mi lehetett a megelőzés kudarcának oka.

Az Amerikai Egyesült Államok

Az Amerikai Egyesült Államok reakcióját talán a Carnegie Endowment for International Peace a Burundiban zajlott népirtásra adott amerikai választ elemző jelentése foglalja össze leginkább: az Amerikai Egyesült Államok hivatalos hozzáállása a kérdéshez egyszerre árulkodott „közönyről, tehetetlenségről és felelőtleneségről.” (Brown, Freeman, Miller, 1973)

▲ *Fegyveresek Burundiban.*
Forrás: <http://worldnews.about.com/od/warandconflict/tp/worldinconflict.htm>

Azt semmiképp sem lehet mondani, hogy a Külügyminisztériumnak nem álltak rendelkezésére a megfelelő információk. A diplomáciai képviselőn dolgozó Michael Hoyt részletes sürgönyei elegendő részletet közöltek a kialakult helyzetről. Henry Kissinger szeptemberben össze is foglalta az elmúlt hónapok eseményeit az elnöknek Richard Nixonnak készült jelentésében. (The White House, Washington, September 20, 1972, Memorandum for the President from Henry A. Kissinger, Subject: Burundi). Ebben a jelentésben Kissinger tájékoztatja Nixont, hogy április 29-én egy csapat hutu megpróbált felkelést indítani az uralkodó tutszi törzs ellen. A felkelés nem sikerült, de véres megtorlást váltott ki, amely több mint százezer hutu halálához vezetett, és közel félmillió hutu özvegyet és árvát hagyott maga után. Kissinger a Burundiban zajló „háború” okaként törzsi konfliktust jelöl meg: „*úgy tűnik, hogy a burundi tragédia kifejezetten belső, törzsi ügy*”. Kissinger azt is hangsúlyozza ebben a jelentésben, hogy egyetlen afrikai vezető sem szólalt fel nyilvánosan a vérengzés ellen, és nem próbálták bevonni az ENSZ-t vagy az Afrikai Egységsszervezetet, ezzel szemben az Amerikai Egyesült Államok a színpalán mögött próbálta rávenni az afrikaiakat, hogy vigyék az ügyet az Afrikai Egységsszervezet elé. Mobutu ezt megfontolás tárgyává tette, a többi afrikai elnök azonban, többek között Szelasszié, Ahidjo és Nyerere, nem akart beleavatkozni Burundi belügyeibe. Az, hogy Belgium nyilvánosan elítélte a Burundiban zajló népiirtást, leállította a katonai segítségnyújtást és lelassította a gazdasági segélyezést, csak minimális hatást gyakorolt a tutszi kormányra. Kissinger szerint más európaiak „nem akartak belekeveredni” a dologba.

Az amerikai érdekeket Kissinger mikroszkopikusnak nevezi jelentésében, 150 amerikai lakossal a helyszínen, akiknek maga a burundi kormány garantálta a biz-

tonságát. A kereskedelmi kapcsolatokról a következő zárójeles megjegyzéseket tette: „egy kevés kávé vásárolunk tőlük”.

Kissinger szerint az amerikai külpolitika célja, hogy Burundinak humanitárius segítséget nyújtson, ha az eljut a teljes lakossághoz, illetve támogassa az országhatáron kívül került menekülteket.

Kissinger jelentésére Nixon elnök egy hosszabb lélegzetű, kézzel írott jegyzetel válaszolt: *„Ez az egyik legcinikusabb, legkegyetlenebb reakció, amelyet valaha láttam egy remek kormány részéről erre a borzalmas emberi tragédiára. Amikor a pakik megpróbálják leverni a kelet-pakisztáni felkelést, a világ sikít. Amikor az indiaiak megölnék néhány ezer pakit, senkit sem érdekel. Biafra felkavar bennünket a katolikusok miatt, az izraeli olimpia a zsidók miatt...De amikor 100.000 embert meggyilkolnak, nem mondunk semmit, mert nem akarunk rosszat szólni a feketékről (kivéve persze ha katolikus feketéket öldökölnek). Nem veszi be a gyomrom ezt a kettős mércét. Mondja meg az Afrikai Részlegnél dolgozó gyenge szívű munkatársaknak, hogy legalább arra tegyenek ajánlást, hogyan mutassuk ki erkölcsi felháborodásunkat. És kezdjük azzal, hogy azonnal visszahívjuk a nagykövetségünket. Semmilyen körülmények között sem fogok beleegyezni, hogy egy új nagykövet ezekkel a mézárosokkal írassa alá a meghívólevelét.”* (National Archives, Nixon Presidential Materials, NSC Files, Box 735, Country Files, Africa, Burundi, Vol. I. Administratively Confidential)

A Külügyminisztérium azonban nem tartotta szükségesnek az amerikai nagykövet visszarendelését, hiszen az atrocitásoknak már vége.⁵ Mivel az elnök nem találta megfelelőnek az amerikai választ a burundi népirtásra, Theodore L. Eliot, Jr., a Külügyminisztérium Afrika Osztályának titkára három nappal később, 1972. szeptember 24-én Henry Kissingernek írott jelentésében részletezte az amerikai felépést, mintegy mentegelve a Külügyminisztériumot a közönyéért. (Eliot memorandum Kissingernek, 1972)

Eliot szerint májusban és júniusban Amerika az európai országokkal és néhány afrikai állammal együtt próbálta megakadályozni a további vérontást és elérni, hogy a segélyszervezetek akadálymentesen működ-hessenek, az afrikai országok azonban elzárkóztak, belső ügynek tekintették a vérontást. Általánosságban Micombero burundi elnök érvelését támogatták, aki szerint az akció a hutu felkelés leverése miatt szükséges. Eliot kiemeli, hogy az első konkrét diplomáciai lépés a nemzeti megbékélésre felhívó levél volt, amelyet Burundi nyugati nagykövetei írtak alá. Az országban dolgozó nyugati diplomaták azonban nem is voltak beszélőviszonyban egymással. (Lemarchand, 1998) Sikerült ugyan megfogalmazniuk egy tiltakozó levelet a kormány akciójával szemben, de a nézetkülönbségek miatt nagyon enyhe hangvételű lett,⁶ és semmiféle

Amerika az „aktív, csendes nemzetközi erőfeszítések vezetőjeként lépett fel”, akcióikat hátráltatta „az afrikai hozzáállás, valamint az európai kormányok vonakodása...”

hatást nem gyakorolt a kormányra. Eliot arra is kitér jelentésében, hogy az amerikai diplomaták a színpalak mögött állítólag igyekeztek meggyőzni az afrikai vezetőket, hogy nyomást gyakoroljanak Burundira. Afrikai kezdeményezés hiányában az amerikai diplomaták felkeresték Zaire, Etiópia, Tanzánia, Ruanda és Mauritánia elnökét. Ezután a zairei Mobutu és a tanzániai Nyerere találkoztak Burundi elnökével, Micomberoval, és sürgették az öldöklés befejezését.

Az Amerikai Egyesült Államok Belgiummal is konzultált, a belgák amerikai sürgetésre felhagytak a fegyver- és töltényszállítással, amellyel ők látták el korábbi gyarmatukat, Burundit.

Amerika állítólag az ENSZ Titkárságát is biztatta a közvetlen beavatkozásra. Többek között ennek köszönhető, hogy Waldheim ENSZ-főtitkár júniusban a rabati Afrikai Egységszervezet-csúcson személyesen elbeszélgetett a burundi külügyminiszterrel. Mindez azonban a színpalak mögött folyt, és nyilvánosan senki sem ítélte el a Burundiban zajló eseményeket.

Eliot a humanitárius segítyezésre is külön kitér Kissingernek írott memorandumában. Eszerint a burundi kormány nemzetközi segítyeséget kért, és kapott. Az amerikai kormány 100000 dollárral támogatta Burundit. Belgium, Nyugat-Németország, Peking és Zaire szintén jelentős hozzájárulásokat ajánlottak fel. Amint nyilvánvalóvá vált, hogy a hutuk masszív elnyomása zajlik a nemzetközi humanitárius akciók célcsoportjait rájuk is kiterjesztették. Ezen a ponton azonban a burundi kormány elkezdte akadályozni a segítyezőket, ragaszkodott hozzá, hogy minden segítyszállítmány csak tutszik lakta területre juthat el. Amerikai a menekülteket is 50000 dollárral támogatta.

Eliot szerint tehát Amerika az „aktív, csendes nemzetközi erőfeszítések vezetőjeként lépett fel”, akcióikat hátráltatta „az afrikai hozzáállás, valamint az európai kormányok vonakodása...”⁷

Belgium és Franciaország

A nyugati hatalmak közül Belgium volt az, aki leginkább megpróbált érdemben tiltakozni. Miután a belga közvélemény és a belga parlament kritizálta a kormányt, hogy az atrocitások ellenére továbbra is segítyeséget nyújt a burundi kormánynak, a külügyminiszter bejelentette, hogy az együttműködést átalakítják a körülményeknek megfelelően.

Belgium a népirtás miatt, a belső és külső (amerikai és más kormányok) nyomás hatására felfüggesztette a fegyverszállítást Burundiba, korábban ugyanis nagyrészt ő látta el fegyverrel, tölténnyel és utánpótlással a kormányerőket.

Júliusban a belga kormány figyelmeztette a burundi kormányt, hogy a bilaterális tanári egyezmények keretében a belga nagykövet az ország bármely részén meglátogathatja a Burundiban dolgozó belga tanárokat, ebbe Burundi nem egyezett bele. Ha a belga nagykövet az ország vidéki részeit is felkeresi, nyilvánosságra kerültek volna a népirtás részletei.

Belgium tiltakozásképpen a katonai jelenlétét is felfüggesztette: a Burundiban tartózkodó, az ország különböző részeire kihelyezett katonákat egy helyre rendelték,

majd később kivonták az országból. (Belgium's reaction to the Burundi Situation, Memorandum az elnöknek Henry Kissingertől, September 29, 1972)

Franciaország igyekezett kihasználni Belgium visszavonulását. A francia attitűdöt a nemtörődomség és opportunizmus keveréke jellemezte, valamint a frankofóniához való mindenáron való ragaszkodás. Az, hogy a tutszi felsőbbrendűség nevében éppen százezreket gyilkolnak meg, a legkevésbé sem hatotta meg a francia vezetést. Őket az foglalkoztatta, hogy a francia kulturális értékeket, illetve a francia nyelv használatát és ismeretét előmozdítsák, a francia befolyási övezetet növeljék Fekete Afrikában. Mivel a franciák a tutszikat összességében rátermettebb népcsoportnak tartották, mint a hutukat, valamint a tutszik szívesebben üzleteltek a franciákkal, őket egyébként is gyümölcsözőbb „befektetésnek”, megfelelőbb partnernek tartották a francia diplomaták. (Lemarchand, 1975)

Talán ennek is köszönhető, hogy a franciák a kultúra, oktatás és technika területén éppúgy igyekeztek jelen lenni Burundiban, mint katonai szempontból. Ahelyett, hogy megfontolták volna a kivonulást, vagy legalább a helyzet elleni tiltakozást, igyekeztek kihasználni a belga „térvesztést”. Amikor például Belgium az oktatási egyezményen keresztül próbált nyomást gyakorolni a burundi kormányra, a franciák rögvest jelezték, hogy szívesen pótolnák a kiesett anyagi forrásokat.

Franciaország katonailag is bizonyítottan támogatta a felkelés alatt és után is. Egy megfigyelő így fogalmazott a francia katonai szerepvállalással kapcsolatban: „*Francia katonai segítők vezették és vezetik a rezsim helikoptereit. Ez a légi segítség kulcsszerepet játszott a déli felkelők kifüstölésében...Franciák tartották egy helyben a helikoptereket, míg burundi katonák géppisztollyal céloztak a hutu felkelőkre az oldalablakból...*” (Lemarchand, 1975)

Franciaország tehát az egész népirtás kapcsán kialakult helyzetet igyekezett a maga javára fordítani, és további teret nyerni Fekete Afrikában a frankofónia jegyében, akár azon az áron is, hogy kétes kormányerőkkel működik együtt.

Afrikai Egységsszervezet, ENSZ

Az Afrikai Egységsszervezet hivatalosan nem ítélte el a népirtást. 1972. május 22-én, amikor a népirtás még gőzerővel folyt, a főtitkár Diallo Telli Bujumburába látogatva így fogalmazott: „*Az Afrikai Egységsszervezet alapvetően a szolidaritásra épülő szervezet, így jelenlétem Bujumburában a főtitkárság Burundi elnökével, kormányával és népével szembeni teljes szolidaritását mutatja.*” Ez a cinikus nyilatkozat azonban nem jelenti feltétlenül azt, hogy az afrikai kormányok vagy egyének mindannyian egyetértettek a burundi kormány stratégiájával. Sok afrikai értelmiségi különösen károsnak tartotta, hogy egy afrikai kormány elnyomja a saját népét, tömeges emberi jogi jogsértéseket követ el, amikor egész Afrika a kolonális elnyomás utóhatásai és elvei ellen küzd. Az alábbi részletek afrikai újságokból származnak: „*A Burundiban zajló erőszakhullámban az a legszánalmasabb, hogy*

„Ironikus volt látni, hogy UNICEF feliratú Land Rovereket erre a célra használnak.”

feudális uralmat megszüntető, felmagasztalt forradalom nem hozott igazi változást az uralkodó tutszik és a hutu többség kapcsolatában...A kormánynak minden más társadalmi csoportnál inkább magára kellene vállálnia, hogy a kormány által is tisztelt forradalmi elveknek megfelelően az évszázadokon át szenvedő hutu népesség helyzetén javítson.” (Daily Nation, 20 June 1972.) „[A Burundiban zajló erőszakhullám] a legnagyobb tragédia a polgárháborúnk óta. Afrika nem engedheti meg magának, hogy kettős mércét alkalmazzon, vagy olyan benyomást keltsen, hogy elnézi a pogromokat, ha azok önálló afrikai országokban zajlanak. [Micombero elnöknek fel kellene fognia:]*hiába reménykedik abban, hogy a kisebbség a végtelenségig elnyomhatja a többséget.”* (New Nigerian, 21 June 1972.)

1972. június 20-án, az Afrikai Egységsszervezet rabati konferenciáján azonban ismét született egy hivatalos állásfoglalás Burundival kapcsolatban az Afrikai Egységsszervezet részéről, amely a Micombero-rezsim teljes támogatását jelzi: „*A Miniszterek Tanácsa meg van győződve, hogy az Önök megmentő akciójának köszönhetően a békét és a nemzeti egységet sikerül gyorsan helyreállítani, és a területi egységet megőrizni.*” (Lemarchand, 1975)

Mi lehet a magyarázat az afrikai közönyre? Valószínűleg egyik nemrég függetlenségét elnyert afrikai ország sem szeretett volna precedenst teremteni, hogy aztán amikor adott esetben hasonló problémája van, neki is külső szereplők diktáljanak. René Lemarchand *Selective Genocide in Burundi* (Lemarchand, 1975) c. cikkében úgy fogalmaz, hogy minden afrikai ország többé-kevésbé potenciális Burundi, és a külső intervenciótól tartva inkább nem hallatja hangját a kontinens kormányai ellen.

Ami az ENSZ szerepét illeti: az Amerikai Egyesült Államok többször is utalt rá, hogy az ENSZ-jelenlét megakadályozhatná a további vérontást. Az ENSZ küldött is két missziót, összesen öt(!) emberrel. Amikor kiderült, hogy milyen kis létszámban küldött megfigyelőket az Egyesült Nemzetek Szervezete, egy magas rangú amerikai hivatalnok így fogalmazott: „*Nem voltak többé illúzióink arról, hogy az ENSZ mit is tud véghezvinni.*” (Lemarchand, 1975)

Az ENSZ főtitkára, Kurt Waldheim sem vitte túlzásba a Micombero-rendszer kritikáját: hangsúlyozta, hogy „*élénken reménykedik a béke, harmónia és stabilitás gyors és sikeres helyreállításában, hogy Burundi elérje szociális fejlődéssel kapcsolatos céljait, magasabb életszínvonalat és az ENSZ Kartában lefektetett elveket.*” (Idézte Teltsch, Kathleen [1972]: Killings Go on in Burundi, July 20., 1972 *The New York Times*) Ha ez nem lett volna elég, és teljesen ellentétes az ENSZ alapelveivel, ráadásul az ENSZ teherautóit is rekvirálták a burundi hatóságok és sok esetben azzal szállították a hutu holttesteket a tömegsírokhoz. „*Ironikus volt látni, hogy UNICEF feliratú Land Rovereket erre a célra használnak*” – írta egy szemtanú, Jeremy Greenland. (Greenland, 1975) Találhatunk-e ennél illusztrisabb példát az Egyesült Nemzetek Szervezetének passzivitására?

Mi lehet a magyarázat erre az általános közönyre? Az 1970-es években még dúlt a hidegháború, és Burundi a megoldandó nemzetközi problémák között a sor végén kullogott. Amerika éppen újabb bombázási hullámot indított Vietnám ellen. Mivel itt nem volt szó arról, hogy a hutuk, esetleg a tutszik kommunista vagy nyugati szim-

patizánsok lettek volna, egyik oldal sem tartotta fenyegetésnek a genocídiumot a saját nemzeti érdekeire nézve.

A szomorú igazság, hogy Burundi 1972-ben túl messze volt, és túl egzotikusnak és jelentéktelennek ítéltetett a nemzetközi arénában. Szerepe olyannyira marginális volt, hogy nem keltett sem együttérzést, sem aggodalmat sem nyugaton, sem keleten.⁸ Ahhoz, hogy a Mícombero-rendszerre a genocídium befejezése érdekében hatékony nyomást lehessen gyakorolni, a rendszerrel együttműködő minden nyugati hatalom összehangolt akciójára szükség lett volna. Ha az erkölcsi figyelmeztetés és a gazdasági szankciók összekapcsolódtak volna, akkor talán csökkenteni lehetett volna az áldozatok számát. A Carnegie Endowment for International Peace 1973-as tanulmányában kiemelték, hogy mivel Burundi kávétermelésének nyolcvan százalékat az Egyesült Államok vásárolta meg (ami az ország külföldi bevételének mintegy hatvan százalékát tette ki), Amerikának alkalmaznia kellett volna a „kávéfegyvert”. (Brown, Freeman, Miller, 1973) Kétséges, hogy egy ilyen jellegű gazdasági szankció rövid távon hatékony lett volna-e a népirtás megakadályozásában. Ahogy Lemarchand is megjegyzi, egy ilyen gazdasági szankció hatásától az ország hutu és tutszi lakosai is ugyanúgy szenvedtek volna, ráadásul előbb-utóbb akadt volna más jelentkező a felesleges kávéra. (Lemarchand, 1975) Ez a példa, valamint a Belgium anyagi és erkölcsi támogatását lelkesen pótló Franciaország illusztrálja, hogy csak a nemzetközi közösség többé-kevésbé összehangolt és gyors akciója esetén számíthatunk hatékony megelőzésre.

A népirtás hosszú távú hatása

Az elkövetők határozott célok miatt hajtották végre a népirtást. Egyrészt biztosítani akarták a stabilitást a lehetséges „zavaró” elemek (hutu elégedetlenkedők) kiiktatásával, meg akarták változtatni az erőviszonyokat a hutu elit megsemmisítésével, valamint a társadalom szemében úgy akartak feltűnni, mint az a kormány, amely megvédi őket mind a külső, mind a belső ellenségektől, és biztosítja a túlélésüket. Ezeket a célokat a népirtás szervezői sikeresen teljesítették. Ellentétben tehát az 1994-es ruandai népirtással, középtávon „sikeresnek” tekinthető a népirtás. A tutszi politikai hegemoniát sikerült biztosítani a következő tizenhat évre.

Mindkét népcsoport lelkében mély nyomot hagytak az 1972-ben történetek. A hutu radikalizmus melegágyává váltak az 1972-es népirtás kapcsán Burundit elhagyó hutu menekültek. 1973-ban Tanzániában alakult meg az egyik legradikálisabb tutsziellenes párt, a Parti de la Libération du Peuple Hutu (Palipehutu, A Hutu Nép Fel szabadításáért Küzdő Párt). A hutuk nemcsak Burundiban, hanem az összes környező országban is élénken emlékeznek arra, hogy mit tettek velük a tutszik 1972-ben. Amikor az 1972-es menekültek repatriálása kerül szóba, mindig azok a tutszik tiltakoznak legélénkebben, akik a népirtás során jutottak tulajdonhoz. Burundiban 1972 után tizenhat évig látszólagos nyugalom honolt, míg 1988-ban újabb véres etnikai összecsapás rázta meg az országot. 1988 augusztusában Ntega és Marangara északi tartományokban hutu felkelés tört ki egy helyi tutszi nemes ellen, több száz tutszi civil áldozatot követelve. A hadsereg ismét véres elnyomással válaszolt, amely mintegy 15000 hutu életébe került.

A nemzetközi közösség az 1972-es passzivitással szemben ezúttal élénken tiltakozott a kormány reakciójával szemben. A fő donorországok pressziója nyomán Burundi kormánya alapvető alkotmányos és politikai reformokat vezetett be.

A liberalizáció felé vezető úton 1993-ban áttörés következett be a többpárti elnöki és parlamenti választások meghirdetésével. Természetesen az etnikai arányokat sokkal inkább reprezentáló eredmény született: elsöprő többséget szerzett a nagyrészt hutu Front des Démocrates du Burundi (Frodebu- Burundi Demokrata Front). Az új hutu elnököt, Melchior Ndadayét azonban tutszi szélsőségesek 1993. október 21-én meggyilkolták, ezzel újabb erőszakhullámba taszítva az országot. Ezeket a tutszi szélsőségeket támogatták azok a tutszik, akik az 1972-es népirtás idején jelentősebb tulajdont szereztek.

A Frodebu a mérsékelt hutu álláspontot képviselte, de Ndadaye meggyilkolása után egyre több hutu fordult a szélsőségesebb nézeteket hirdető pártok, alakulatok felé. Liisa Malkki 1995-ben megjelent munkája jól bemutatja, hogy a határon kívülre szorult hutu menekültek körében hogyan éltek tovább 1972 eseményei és hogyan kapcsolódtak például az 1994-es ruandai népirtásban kulcsszerepet játszó, erőszakra uszító Radio Mille Collines megalakulásához.

A népirtás tovább kristályosította, mit is jelent hutunak vagy tutszinak lenni. Már nem feltétlenül az anyagi státusszal vagy a politikai hatalommal kapcsolódtak össze ezek a megjelölések, hanem az egyes népcsoportok erőszakhullámokban, népirtásban betöltött szerepével. A hutu-tutszi frontvonalak megszilárdultak.

A megbékélést gyakorlatilag lehetetlenné teszi, hogy a burundi politikai diskurzus nem ismeri el az 1972-es népirtást. A hivatalos álláspont szerint a népirtó szándékú hutu felkelők jogos leverése zajlott 1972-ben, éppen ezért az akkor események miatt senkit sem vontak felelősségre. Az elmaradt felelősségre vonás pedig olyan súlyos indulatokat szült mindkét oldalon (a tutszik mindenáron el akarták kerülni, míg a hutuk nem tudtak túllépni sérelmeiken), hogy a két népcsoport békés egymás mellett élést a mai napig ellehetetleníti.

Az 1972-es események meghatározóvá váltak az egész régió számára, hiszen a menekültáradat minden szomszédos országot érintett. Számos menekült évtizedeket volt kénytelen menekülttáborokban élni, mert nem térhetett vissza lakhelyére. Több mint negyven év alatt a tulajdonviszonyok nagymértékben átrendeződtek: Burundi kis területű, sűrűn lakott ország, ahol az erőforrások nem állnak rendelkezésre olyan bőségben, hogy a visszatérő menekültek problémáját megnyugtatóan rendezni lehessen. Az állandó belharc tovább fokozza az egyébként is nyomasztó szegénységet.

„mivel Burundi kávétermelésének nyolcvan százalékát az Egyesült Államok vásárolta meg (ami az ország külföldi bevételének mintegy hatvan százalékát tette ki), Amerikának alkalmaznia kellett volna a „kávégégyvert”..”

Tanzánia, Ruanda és Kongó pedig a menekültáradattal volt kénytelen szembenézni: mintegy 150000 ember hagyta el Burundit, majd ez a szám a következő néhány hónapban 200000-re nőtt. (Uvin,1999) A legtöbb 1972-es menekültet Tanzánia fogadta be.

A befogadó országok általában átmeneti megoldásként tekintettek a menekülttáborokra, és a menekültek visszatérését igyekeztek elősegíteni és támogatni. Bár voltak csoportok, amelyek sikeresen integrálódtak a helyi társadalomba, a menekültek nagy része évtizedekig táborokban élt, a visszatérésre várva. Sokan Melchior Ndadaye megválasztása után visszatértek Burundiba, majd miután meggyilkolták az elnököt, ismét menekülni kényszerültek. (Ekkor mintegy félmillió burundi hagyta el az országot). (UNHCR, 2007)

A hutuk és tutszik közötti bizalmatlanság, a múlt tapasztalatain alapuló kölcsönös félelem a mai napig meghatározza a két népcsoport kapcsolatát. Burundi népirtással megpecsételt történelme tehát a mai napig kísért, és negatívan befolyásolja nemcsak Burundi, hanem a környező országok lakóinak életét. ☀

Jegyzetek

- 1 A Banyaruguru klánon belül a Bezi és Batara alkánok is szemben álltak egymással.
- 2 Burundiban az etnikai alapú erőszak során sokan vesztették életüket azért, mert a halálosztagok az illető külseje alapján téves következtetéseket vontak le az etnikai hovatartozására vonatkozóan.
- 3 Ruandában a belga gyarmatosítók és az egyház aktív támogatásával megdöntötték a tutszi kisebbség uralmát, és a többségi hutuk kezébe került a hatalom.
- 4 Boniface Kiraranganiya a rezsim tutszi származású ellenállója, aki 1977-ben megjelent könyvében beszámol a felkelés leverésének aránytalanságáról.
- 5 "Rogers doesn't want to do it because he says the killing there has potentially stopped now."- „Rogers [amerikai külügyminiszter] nem akarja [visszahívni a nagykövetet], mert azt mondja, az öldöklésnek már valószínűleg vége.”- Nixon elnök és Kissinger közötti beszélgetés, September 23, 1972, 4:50 - 5:10 p.m. Forrás: National Archives, Nixon Presidential Materials, White House Tapes, Camp David Secretary's Table, Conversation No. 154-3.
- 6 „Mint Burundi igaz barátai, aggodalommal és nyugtalansággal figyeltük az elmúlt hetek eseményeit. Így megnyugtatót bennünket a „bölcsek csoportjának” kinevezése az ország békéjének helyreállítása érdekében, valamint az egyének és csoportok önkényes akcióit elítélő, és a személyes bosszúból és hatalmi túlkapásokból fakadó cselekményeket korlátozó intézkedések sorozata.” [Forrás: Hoyt, May 30, 1972, In: Hoyt, Michael [1972]: U.S. Embassy Cables from Bujumbura to State Department, April 29–August 29, 1972, www.uflib.ufl.edu/cm/africana/fulltext.htm]
- 7 Az elnök és általában az amerikai kormány érthetetlen közönyét és távolságtartását jól érzékelteti az alábbi beszélgetés Nixon és Kissinger között 1972. szeptember 24-én, amelyben az elnök arról igyekszik meggyőzni főtanácsadóját, hogy a Burundiban élők is emberek:
„Nixon: Henry, az egész Burundi-ügyben- én figyeltem, a sajtóban. Tudta, hogy egyetlen beszámolót sem küldtek nekünk erről a külfügből?
Kissinger: Teljesen igaz.
Nixon: Vagy küldtek? Maga látott valamit, amit én nem?
Kissinger: Nem, nem. Nem küldtek.
Nixon: Na és mi a véleménye erről?
Kissinger: Hát én...

Nixon: Nem érzi, és legyen teljesen őszinte, hogy egy ember az egy ember az isten verje meg? Tudja, vannak azok, akik úgy beszélnek a vietnámiakról, mint messze élő emberekről, akikről nem tudunk semmit. És emlékszik ahogy szegény öreg Chamberlain nyilatkozott a csehekről. Hogy messze vannak és „nem ismerjük őket túl jól”. Na de az isten verje meg, egy ember akkor is ember az én véleményem szerint.

Kissinger: Hát, nem csak erről van szó...

Nixon: Nem arról van szó, amikor a nemzeti érdekeink forognak kockán. De minden egyes alkalommal, amikor bárki más is belekeveredik- tudja egy másik egyén vagy mi, máris alakul egy kis lobbicsoport, és a külügy falra mászik. De nekem kezd elegend lenni ebből, hogy hagyjuk az afrikaiaknak, hogy lemészároljanak százezer embert és semmit nem teszünk ellene.

Kissinger: És aztán itt van ez a rengeteg vérző szívű amerikai, akik azt állítják, hogy mi örömmel öljük a sárgákat..

Nixon: Igaz.

Kissinger: Nem öltünk meg nyolc év alatt annyit, mint Burundiban három hónap alatt.

.
. .
.

Nixon: ...A helyzet az, hogy a külügy álláspontja, Newsom [David Newsom, Külügyminisztérium Afrikai Ügyosztály, Afrikai ügyekért felelős külügyminiszterhelyettes] álláspontja az, hogy mindig kiáll a hatalmon lévő fekete kormányok mellett, legyenek bármilyenek. Igazam van vagy nem?

Kissinger: Teljesen igaza van.” [Forrás: Beszélgetés Nixon és Kissinger között, Camp David, September 24, 1972, 11:37-11:52 a.m, National Archives, Nixon Presidential Materials, White House Tapes, Camp David Secretary’s Table, Conversation No. 154-7.]

- 8 A kommunista hatalmak közül Észak-Korea és Kína hivatalosan is támogatták a Micombero-rendszert, a szovjetek pedig (habár nem voltak a Micombero-rezsim szövetségesei) szintén nem írták alá például a nyugati diplomaták tiltakozó levelét.

Felhasznált irodalom

- Brown, Michael, Freeman, Gary, és Miller, Kay [1973]: *Passing-By: The United States and Genocide in Burundi, 1972*. New York: The Carnegie Endowment for International Peace
- Chrétien, Jean Pierre [2003]: *The Great Lakes of Africa: Two Thousand Years of History*, translated by Scott Straus. New York: Zone Books.
- Greenland, Jeremy: *Burundi: the tragic years (an eyewitness account)* African Affairs, London, 1975
- Hoyt, Michael [1972]: *US Embassy Cables from Bujumbura to State Department*. Unpublished materials available from the University of Florida Libraries, Gainesville
- Kirarangiya, Boniface [1985]: *La Vérité sur le Burundi*. Sherbrook, Canada: Editions Naaman.
- Lemarchand, René [1970]: *Rwanda and Burundi*. London and New York: Pall Mall Press and Frederick Praeger.
- Lemarchand, René [1995]: *Burundi: Ethnic Conflict and Genocide*, 2nd edition, paper. Cambridge and New York: The Woodrow Wilson Center Press and Cambridge University Press.
- Lemarchand, René [2002]: *Le génocide de 1972 au Burundi: Les silences de l’histoire*, Cahiers d’Etudes Africaines, no. 167, XLII-3
- Malkki, Liisa. [1995]: *Purity and Exile: Transformations in Historical-National Consciousness Among Hutu Refugees in Tanzania*. Chicago: University of Chicago Press.
- Nsanze, Augustín [2003]: *Le Burundi contemporain: L’état-nation en question*. Paris, L’Harmattan

- Tarrósy István [2011]: Kelet-Afrika a fejlődés útján: A Kelet-afrikai Közösség és tagállamai közelebbről. Pécs: Publikon Kiadó, 2011.
- T. Horváth Attila [2004]: Ruanda 94: Egy krízis történelmi háttere. Kül-Világ, 2004/2. szám, I. évfolyam
- Teltsch, Kathleen [1972]: Killings Go on in Burundi, July 20., 1972 The New York Times
- Uvin, Peter [1999]: Ethnicity and Power in Burundi and Rwanda: Different Paths to Mass Violence, Comparative Politics
- Watt, Nigel [2008]: Burundi: Biography of a Small African Country. Columbia University Press, Le Soir, 1967. 09. 18.
- Eliot memorandumum Kissingernek, Washington, September 24, 1972, Forrás: National Archives, Nixon Presidential Materials, NSC Files, Box 735, Country Files, Africa, Burundi, Vol. I. Confidential
- Belgium's reaction to the Burundi Situation. Memorandum az elnöknek Henry Kissingertől. September 29, 1972, <http://2001-2009.state.gov/documents/organization/53886.pdf>
- UNHCR [2007]: Group Resettlement of "1972 Burundians" from Tanzania. Burundi Fact Sheet. <http://www.unrefugees.org/atf/cf/%7BD2F991C5-A4FB-4767-921F-A9452B12D742%7D/Burundifactsheet.pdf>

A szerzőről

Doktorjelölt, BCE, Nemzetközi
Kapcsolatok Doktori Iskola

About the Author

PhD aspirant, Corvinus University
of Budapest, International Studies
Doctoral School

biedermann.zsuzsanna@gmail.com

English Abstract

Genocide in Burundi, 1972

Twenty-two years before the devastating 1994 genocide in Rwanda, the Great Lakes Region of Africa already had to face a similar bloodshed in Burundi. From May to July in 1972, in a disproportionate retaliation campaign of the mostly Tutsi army in reaction to a Hutu insurrection in the south part of Burundi 200.000 to 300.000 hutu civilians were killed. The Tutsi elite leading the country for the next twenty years never acknowledged the genocide, nor did they investigate it. This „calculated amnesia” was reinforced by the indifferent attitude of the international community, practically ignoring what was going on in the small African country.

Although the „official” history of Burundi tends to forget it, the 1972 genocide is a deep wound in the collective memory of the Hutu people, and through the imminent refugee influx in neighbouring countries and the radicalisation of these refugees, it largely contributed to the recurring violence of the Great Lakes Region of Africa.